

Արթուր և Կարոյի ԿԻԳ. Մեթոդական
9--19

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
Մ. ԱՔԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Գալչոյան Սիրանուշ Մուշեղի

ՅԱՇԱՐ ՔԵՄԱԼԻ ՎԻՊԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԸ

Ժ.01.07-«Արտասահմանյան գրականություն»
մասնագիտությամբ բանասիրական գիտությունների թեկնածուի
գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ-2014

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Երևանի պետական համալսարանում

Գիտական ղեկավար՝

պատմական գիտությունների թեկնածու, պրոֆեսոր **ՍԱՖԱՐՅԱՆ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՎԻԼԵՆԻ**

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝

բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր **ԷՂՅԱՆ ՀՅԵՐԻԿ ԱՆՏՈՆԻ**

բանասիրական գիտությունների թեկնածու **ԷԼՅԱՆ ԱԼԻՍ ԺԻՐԱՅԻ**

Առաջատար կազմակերպություն՝ ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտ

Պաշտպանությունը կայանալու է 2014թ. նոյեմբերի 7-ին, ժամը 12-30, ՀՀ ԳԱԱ Ս. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտում գործող ԲՈՂ-ի Հայ և արտասահմանյան գրականության 003 մասնագիտական խորհրդում: Հասցեն՝ Երևան, Գրիգոր Լուսավորչի 15:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ ՀՀ ԳԱԱ Ս. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2014 հոկտեմբերի 6-ին:

Մասնագիտական խորհրդի գիտական քարտուղար, բանասիրական գիտությունների թեկնածու *Ս. Ա. Մարգարյան* Ս. Ա. Մարգարյան

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

20-րդ դարի թուրքական արծակի նշանավոր ներկայացուցիչ Յաշար Քեմալը (իսկ. անունը Սադրբ Գյոքչելի, ծնվ.1922թ.) ուրույն տեղ ունի «սոցիալական ռեալիզմի», «գյուղագրության» և «Անատոլիական վեպի» զարգացման գործում: Ատենախոսությունը նվիրված է Յաշար Քեմալի արծակի, մասնավորապես վեպերի, թյուրքական լեզենդների ժամանակակից վիպականացման քննությանը: Յաշարյան վիպագրության ուրույն տարրերն են մարդու ներաշխարհի և բնաշխարհի անքակտելի կապի բացահայտումը, գյուղական կյանքի անլուծելի թվացող խնդիրներին անդրադարձը, թյուրքական բանասիրության, հատկապես «ողբի» ժանրի հեղինակային մշակման մոդուսը, էպոսների, լեզենդների վերապատմումը յուրահատուկ ոճային զուգակցումով ու այդ հենքի վրա ժամանակակից վիպակների ստեղծումը, «բարի ավազակների» թեմատիկ նորարարությունը, «պայքարող» գյուղացու կերպարի ներմուծումը, անդրադարձը «փոքր մարդուն» հուզող խնդիրներին: Սույն ատենախոսության մեջ Յաշար Քեմալի կյանքի, քաղաքական դիրքորոշումների, ստեղծագործական ուղու և հայացքների քննությանը զուգահեռ, փորձել ենք անդրադառնալ Թուրքիայում «ծախ» (solcu) գրականության զարգացման ընթացքին, գաղափարաբաղաբական ու բարոյահոգեբանական շեշտադրումներին:

ԹԵՄԱՅԻ ԱՐԴԻՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Յաշար Քեմալի արծակի ուսումնասիրությունն արդիական և կարևոր է հանրապետական Թուրքիայի 1940-80թթ. հասարակական-քաղաքական գործընթացների գեղարվեստական արտացոլման արժևորման, Արևմտյան Հայաստանի պատմության խեղաթյուրմանը և Հայկական լեռնաշխարհի տարածքների «մշակութային յուրացմանը» հակահարված տալու, ինչպես նաև հեղինակի (իր իսկ բնորոշմամբ՝ «թուրք գրականության մեջ առաջին դեսթանջու») կողմից մշակված լեզենդների քննության, «Անատոլիական վեպի» զարգացման առանձնահատկությունների վերհանման առումներով:

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՏԱՎԵՐՆ ՈՒ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Սույն ատենախոսության նպատակն է վեր հանել ժամանակակից թուրք գրող Յաշար Քեմալի ստեղծագործությունների գաղափարական ուղղվածությունը, թեմատիկ ու ժանրային առանձնահատկությունները: Ուսումնասիրվել են գրողի կայացման միջավայրը, գրական ոճի և լեզվամտածողության ձևավորման պայմանները, հեղինակի բազմակողմանի անդրադարձները ինքնակենսագրական փաստերին:

Ատենախոսության մեջ քննել ենք հետևյալ հիմնահարցերը.
ա) 20-րդ դարի 40-80ական թթ. Թուրքիայի հասարակական-քաղաքական, մշակութային հոսանքների դիրքորոշումները և դրանց գաղափարական ազդեցությունները թուրք գրականության վրա.

բ) 1940-80-ական թթ. Թուրքիայի քաղաքական համակարգով պայմանավորված զարգացումները, երկրի վերնախավի ու լայն զանգվածների վարքագծի արտացոլումը գեղարվեստական գրականության մեջ: Գրական փաստերի, եղելությունների, դրվագների և քաղաքական անցողարձերի համադրումով վերլուծության ենթ ենթարկել տվյալ ժամանակաշրջանի թուրքական արձակի գաղափարական և գեղարվեստական օրինաչափությունները:

գ) ուսումնասիրել ենք 1940-80-ական թթ. գրականության մեջ արմազրված և նորացված թեմատիկ, ժանրային և գաղափարական հիմնախնդիրները:

դ) ներկայացրել ենք Յաշար Քեմալի կյանքն ու գրական գործունեությունը, նրա քաղաքական հայացքները: Քննության ենթ ենթարկել գրողի արձակը վեր հանելով հեղինակի նորամուծությունները, գրական-գեղարվեստական հնարքները, ցույց տվել ազդեցությունները և գրականության մեջ կայացման ընթացքը:

ե) առավել հանգամանորեն քննել ենք Քեմալի վաղ շրջանի վեպերը, որոնց միջոցով բացահայտել ենք արձակագրի առաջադրած հիմնահարցերը՝ գյուղի և քաղաքի, գյուղացու և հողատիրոջ հարաբերությունները, թուրքական գյուղում տիրող հետամնաց և դաժան բարքերը, հին ու նոր սերունդների պայքարը:

զ) ստեղծագործական երկրորդ շրջանի երկերի միջոցով ներկայացրել ենք Քեմալին՝ որպես առաջին թուրք դեսպանճի-վիպասաց, ով թյուրքական էպոսներն ու լեգենդները, նորովի մշակելով, դարձրել է իր արձակի առաջին:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒՅԹԸ

Սույն ատենախոսությունը Յաշար Քեմալի կյանքին և գրական գործունեությանը նվիրված առաջին ուսումնասիրությունն է հայ իրականության մեջ: 20-րդ դարի թուրքական արձակի զարգացման համատեքստում քննել ենք գրողի վիպաշխարհում լեգենդների, ողբերի ու մարդկային անհատականության նորովի բացահայտումը: Յաշար Քեմալի ստեղծագործությունները թարգմանվել են տարբեր լեզուներով, այդ թվում հայերեն: Թուրք ու եվրոպական գրականագետները դրանց մասին հրատարակել են տարաբնույթ աշխատանքներ, սակայն հայ և հետխորհրդային իրականության մեջ մեր ատենախոսությունը դեստանճի-վիպասաց Յաշար Քեմալի արձակի, նրա գրական հայացքների, հասարակական-քաղաքական դիրքորոշումների մասին ամենաձավալուն ուսումնասիրությունն է:

ԱՇԽԱՏԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՆԹՈՂԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԵՆՔԸ

Ատենախոսության հիմքում ընկած են գրական-վերլուծական, պատմաքննական, համեմատական, համադրական սկզբունքները, որոնց միջոցով ներկայացրել ենք 1940-80-ական թթ. թուրք գրականության գաղափարական, թեմատիկ և ժանրային յուրահատկությունները, բացահայտել ենք Յաշար Քեմալի ստեղծագործության գաղափարական

ու գեղարվեստական առանձնահատկությունները, դրանց պատճառահետևանքային կապերը, խորքային առնչությունները քաղաքական-հասարակական երևույթների հետ՝ հիմնահարցը դիտարկելով պատմահասարակական, բարոյահոգեբանական և գաղափարագեղագիտական ամբողջության մեջ:

ԱՇԽԱՏԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսության դրույթները կարող են նպաստել 20-րդ դարի թուրք գրականության հետագա ուսումնասիրություններին, «Նորագույն շրջանի թուրք գրականության պատմություն» առարկայի դասավանդման, համապատասխան բուհական դասագրքերի, ուսումնամեթոդական ձեռնարկների ստեղծման գործընթացին մասնավորապես ներառվելով ԵՊՀ թյուրքագիտության ամբիոնի ուսումնական ծրագրերում:

ԱՇԽԱՏԱՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՉԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսության թեման հաստատվել է ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի գիտական խորհրդում: Աշխատանքը քննարկվել և հրապարակային պաշտպանության է երաշխավորվել ԵՊՀ թյուրքագիտության ամբիոնի ընդլայնված նիստում: Ատենախոսության հիմնական դրույթներն արտացոլվել են հեղինակի հրատարակած գիտական և հրապարակախոսական հոդվածներում, գիտաժողովներում կարդացած զեկուցումներում:

ԱՇԽԱՏԱՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԸ

Ատենախոսության մեջ ներկայացվել են 20-րդ դարի 30-80 ական թվականների թուրք գրականության որոշ առանձնահատկություններ, սոցիալական ռեալիզմի և «Անատոլիական վեպի» զարգացման միտումները, Յաշար Քեմալի ստեղծագործական վերելքի ժամանակաշրջանում 1940-80 թթ. գրած ու լայն ճանաչում ստացած երկերը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԱՐՔՅՈՒՐՆԵՐԻ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՏՈՒՑ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Ատենախոսության մեջ օգտագործվել են Յաշար Քեմալի վեպերի, վիպակների, պատմվածքների բնագրերը, հատկապես կարևորվում են «Ցախ Սեհմեդ»¹ քառահատորը, «Թիթեդ»², «Միջնասյուն»/Լեռան մյուս կողմը-1»³, «Հողը երկաթե, երկինքը պղինձե /Լեռան մյուս կողմը-2»⁴, «Ամնահ խոտը»⁵ /Լեռան մյուս կողմը-3/,

¹ Kemal Y., İnce Memed-1, İstanbul, Yapı Kerdi Yayınları, 2005, İnce Memed-2, Yapı Kerdi Yayınları, 2005, İstanbul İnce Memed-3, İstanbul Yapı Kerdi Yayınları, 2005, İnce Memed-4, İstanbul, Yapı Kerdi Yayınları, 2004.

² Kemal Y., Adam Yayınları, İstanbul, 2000.

³ Kemal Y., Ortadirek \Dağın öte Yüzü-1\, İstanbul Adam Yayınları, 2003.

⁴ Kemal Y., Yer Demir, Gök Bakır\Dağın öte yüzü-2\ İstanbul, Cem Yayınları, 1976.

⁵ Kemal Y., Ölmez otu\Dağın öte yüzü-3\ İstanbul, Adam Yayınları, 2003.

«Դարբինների շուկայի ոճագործությունը /Արչասագի աղաները-1/⁶, «Տապը»⁷, «Ողբեր»⁸, «Չաքրըջացի ավագակը»⁹, «Եթե սպանեն օձին»¹⁰, «Տե՛ս, եփրատի ջրերով արյուն է հոսում»¹¹ «Քարընջայի ջուր խնամօր»¹², «Երեք Անատոլիական լեզենդ»¹³, «Հագար ու մի ցուլերի լեզենդը»¹⁴, «Արարատ լեռան լեզենդը»¹⁵ «Թռչուններն էլ չվեցին»¹⁶ ստեղծագործությունները: Հեղինակի լեզենդների շարքն ուսումնասիրելու համար օգտվել ենք նաև Յաշար Քեմալի ինքնակենսագրականից («Իր մասին է պատմում»)՝¹⁷ ուր ներառված են Ալեն Բոսխի հարցազրույցները հեղինակի հետ: Օգտագործել ենք նաև հրապարակախոսական բնույթի հոդվածներ, հարցազրույցների նյութեր (այդ թվում 2006թ. Ստամբուլում հեղինակի հետ մեր հարցազրույցի գրառումները) թուրք, արևմտյան, նախկին հորհրդային միության գրականագետների աշխատություններ(թուրքերեն, անգլերեն, ռուսերեն, հայերեն): Կարևորվում են Շուքրան Քուրդաբուլի «Ժամանակակից թուրք գրականություն» քառահատոր ստվարածավալ մենագրությունը,¹⁸ Ս. Ունյուլի և Օ. Օզջանի «20-րդ դարի թուրք գրականությունը», Բ. Մորանի «Քննական հայացք թուրքական վեպին»¹⁹ և Մեթին Քարադաղի²⁰

⁶ Kemal Y., Demirciler Çarşısı Cinayeti/ Akçasazın ağaları-1), İstanbul, Adan Yayınları, 2006.
⁷ Kemal Y., Sarı Sıcak, İstanbul, Karacan Yayınları, 1981.
⁸ Kemal Y., Ağıtlar, İstanbul, Adam Yayıncılık ve Maatbaacılık, 2003.
⁹ Kemal Y., Çakırcaklı Efe
¹⁰ Kemal Y., Yılanı Öldülseler, İstanbul, Adam Yayıncılık, 1967.
¹¹ Kemal Y., Fırat Suyu Kan Akıyor, Baksana, İstanbul, YKY, , 2004
¹² Kemal Y., Karıncanın Su İçtiği Bir Ada hikayesi-2, Adam Yayınları, İstanbul, 2002.
¹³ Kemal Y., Üç Anadolu Efsanesi, İstanbul, YKY, 2002.
¹⁴ Kemal Y., Binboğalar Efsanesi, İstanbul, Adam Yayınları, 1998.
¹⁵ Kemal Y., Ağrı Dağı Efsanesi, İstanbul, CemYayınevi, 1976.
¹⁶ Kemal Y., Kuşlar da gitti, İstanbul, YKY, 1978.
¹⁷ Kemal Y., Kendini Anlatıyor, Adam Yayınları, İstanbul, 2003. հատկանշական է, որ սույն գրքում գետնված են նաև լրագորդ Ալան Բոսխի հարցազրույցները նշանավոր թուրք գրողի հետ: Տե՛ս նույն տեղում, էջ 80-188:
¹⁸ Kurdakul S., Çağdaş Türk Edebiyeti, Meşrutiyet Dönemi/1, cilt 1, Ankara, 1994, 266s. Çağdaş Türk Edebiyeti, Meşrutiyet Dönem/2, cilt 1, Ankara, 1994, Çağdaş Türk Edebiyeti, Meşrutiyet Dönem/2, cilt 3, Ankara, 1994, Çağdaş Türk Edebiyeti, Meşrutiyet Dönem/2, cilt 4, Ankara, 1994.
¹⁹ Moran B., Türk Romanına Eleştirel bir Bakış Sabahhattin Aliden Yusuf Atılgana, 2 kitap, İstanbul İletişim Yayınları, 2002.
²⁰ Karadağ M., Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türler, Ankara, 2004, s. 286.

աշխատությունները: Թուրքիայում սոցիալական ռեալիզմի գրական ուղղության ամրակայման հարցերը քննելիս օգտագործել ենք նաև թուրքագետ-գրականագետ Ռ. Մելքոնյանի ուսումնասիրությունները²¹:

ԱՏԵՆԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ ԵՎ ԲՈՎԱՆՂԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլխից(համապատասխան ենթագլուխներով), եզրակացություններից և օգտագործված աղբյուրների ու գրականության ցանկից:
 Ներածության մեջ հիմնավորվում է ատենախոսության թեմայի արդիականությունը, ներկայացված են աշխատանքի հիմնական նպատակները, գիտական նորույթը, կիրառական նշանակությունը, ինչպես նաև օգտագործված աղբյուրների և գրականության տեսությունը:

**ԳԼՈՒԽ ԱՐԱՋԻՆ
 ԹՈՒՐԶ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՋԱՐԳԱՑՄԱՆ ԹԵՄԱՏԻԿ ԵՎ
 ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ 20-ՐԴ ԴԱՐԻ 30-80-ԱՎԱՆ
 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ**

Թուրքիայի Հանրապետության քաղաքական-շրջադարձային վերափոխումներն իրենց անդրադարձն են թողել ինչպես երկրի հասարակական, իրավական, տնտեսական վիճակի, այնպես էլ մշակույթի, այդ թվում գրականության վրա: Նոր Թուրքիայի գրողներն իրենց ստեղծագործություններում փորձել են արտացոլել երկրի սոցիալ-քաղաքական տեղաշարժերը: Պահպանողական գրողները շարունակում էին փառաբանել Օսմանյան կայսրության երբեմնի հզորությունը, իսկ Աթաթուրքի հետևորդները ջատագովում էին ազգայնականության, հանրապետականության, լաիզիզմի, էտատիզմի սկզբունքները, հանդես գալիս «օսմանյան մոդելի» ջախջախիչ քննադատությամբ: Երկու հոսանքների ներկայացուցիչները հակասական վերաբերմունք ունեին արևմտականացման ու եվրոպական մշակույթի նկատմամբ:²² Գրական

²¹ Մելքոնյան Ռ., «Գյուղական ինստիտուտները» և գրական կյանքը Թուրքիայում (1940-50-ական) թթ.,«Կանթեղ», 2005, N 1, էջ 139-144: Նույնը թուրք գրող Ֆաթիհ Բայթուրքի «Գերանդի» վեպը, Գարուն, 2004, N 12, էջ 71-73: Նույնը Բայթուրքի արձակը, Սեղմագիր, Երևան, 2005, 22 էջ:
²² Այս մասին հսկայածավալ գրականություն մասնավորապես տե՛ս Modern Trkiyede Siyasi Düşünce Milliyetçilik, cilt 4 , İletisim Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2002.(տես նաև աղբյուրների ու գրականության ծավալուն ցանկը, նույն տեղում էջ 947-969.) , Modern Türkiye Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık, cilt 3, İletisim Yayınları, 3 baskı, İstanbul, 2004 (տես նաև աղբյուրների ու գրականության ծավալուն ցանկը, նույն տեղում էջ 560-

առանձին ուղղությունների ի հայտ գալն էլ թելադրված էր նոր հրամայականներով: 1920-30-ական թթ. գրողները նոր իրապաշտական մեթոդով թափանցեցին հասարակական կյանքի մեջ զարգացնելով ռեալիզմի ուղղությունը: 1930-ական թթ. թուրքական գրականության մեջ նկատվում է շրջադարձ դեպի գյուղական կյանքը, լուսաբանվում և արդիական են դառնում գյուղացիության խնդիրները, որոնք իրենց արտացոլումն են գտնում Սաբահաթթին Ալիի, Սադրի Էրթեմի, Յակուբ Քադրիի (Քարասումանօղլուի) և այլոց պատմվածքներներում ու վեպերում: Թուրք իրապաշտ գրողները պատկերում էին գյուղական դժնի իրականությունը, գյուղացու դաժան շահագործումը: Հետագայում գյուղական կյանքը պատկերող Յաշար Քեմալի, Քեմալ Թահիրի, Օրհան Յաննեթլիօղլուի, Սամին Քոջագյոզի, Ֆաթիր Բայբուրթի, Օրհան Քեմալի ստեղծագործություններն առանձնանում են գեղարվեստական ուրույն դրսևորումներով ու նոր հայեցակերպով. «1930-ական թթ. թուրք գրականության համար եղան ռեալիզմի ուղղության ձևավորման տարիներ, դրանց զուգընթաց գրողները սկսեցին առավել շատ անդրադառնալ «փոքր մարդու» կերպարին»²³: 1940-ական թթ. հիմնված «Գյուղական ինստիտուտների» (“Köy Enstitüleri”) շրջանավարտները փորձեցին ամրակայել թուրք գյուղացու և գյուղի առավել իրապաշտական պատկերավորումը²⁴, որը երբեմն հասնում էր նատուրալիզմի²⁵: 1950-ական թթ. գրականության մեջ ամրագրվում է երիտասարդների պայքարի միջոցով երազանքներին հասնելու թեմատիկան. գրական հերոսները կերպարանափոխվում են, դառնում են «հեղափոխական», «պայքարող»: Թուրքական արձակն (հատկապես գյուղական ծագում ունեցող գրողների՝ Յաշար Քեմալի, Ֆաթիր Բայբուրթի, Թալիփ Ափայջընի շնորհիվ) ապրում էր զարգացման ուրույն շրջան. «գյուղական վեպի»-ի շուրջ տեղի են ունենում բուռն քննարկումներ²⁶:

Յաշար Քեմալի վիպական աշխարհի առանցքում բնությունն է և մարդը, վերջինս չպիտի խաթարի, աղճատի բնաշխարհի ընթացքը²⁷: Նրա ստեղծագործության գլխավոր թեման գյուղաշխարհն է՝ բարդ ու հակասական կյանքով:

575), ինչպես նաև Ալ. Սաֆարյան Ձիյա Գյոքալփը և «Թուրքականության հիմունքները», Երևան, 2012, էջ 51-123:

²³ Մելքոնյան Ռ., Բայբուրթի արձակը, Սեղմագիր, Երևան, 2005, էջ 9:

²⁴ Մելքոնյան Ռ., «Գյուղական ինստիտուտները» և գրական կյանքը Թուրքիայում (1940-50-ական թթ.), Կանթեղ, Երևան, 2005, թիվ 1 (22), էջ 139-144:

²⁵ Մելքոնյան Ռ., Բայբուրթի արձակը, Սեղմագիր, Երևան, 2005, էջ 9:

²⁶ Gürsel N., Bozkırdaki Yabancı, Çağdaş Türk Edebiyatı Üzerine, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, s. 167.

²⁷ Kemal Y., Et l'epopee du peuple turc, Le Mond N4, 1981.

«Անատոլիական վեպի» զարգացումը առավել կառուցողական դարձավ, երբ հեղինակն իր երկերի գործողությունների վայրն ընտրեց Թուրքիայի հարավում գտնվող Չուքուրօվայի շրջանն իր հարակից տարածքներով: Գրողի մոտ նկատում ենք նաև պատմական Հայաստանի տարածքների յուրացման գերխնդրի իրագործման լրջագույն ծրագիրը: 1960թ. պետական հեղաշրջումից հետո բռնարարքներից հիասթափված գրողների մի խումբ կենտրոնանում է մարդու ներաշխարհի բացահայտման վրա: Սկսեցին քննադատվել հայտնի գրողներ Օրհան Քեմալի, Ազիզ Նեսինի, Ֆաթիր Բայբուրթի և Յաշար Քեմալի ստեղծագործությունները, ովքեր սակայն «գարմանալիորեն» լուռ մնացին ազգային փոքրամասնությունների հանդեպ հալածանքների հարցում²⁸:

1971թ. մարտի 12-ի հեղաշրջումից հետո. գրողները կերտում են մի նոր հավաքական կերպար ի դեմս ծախսաղմյան գաղափարներով տոգորված²⁹ թուրք երիտասարդության: Ըստ Մորանի «Անատոլիական վեպը» կերտում էր իդեալ ու մտացածին աշխարհ, իսկ մարտի 12-ի վեպը իրական աշխարհ ու կյանք³⁰: Թուրքական վեպը բովանդակային և գաղափարական առումով ենթարկվում էր արմատական փոփոխությունների. թարգմանվեցին թուրք գրողների գործերը:

1980թ. սեպտեմբերի 12-ի ռազմական հեղաշրջումից հետո, երկրի իշխանությունն իր ձեռքը վերցրեց նորաստեղծ «Ազգային անվտանգության խորհուրդը» (Millî Güvenlik Konseyi)³¹, որի թիրախը ոչ միայն դեմոկրատական կուսակցությունն էր, այլև խիստ հսկողության տակ գտնվող գիտակրթական հաստատությունները, տպարանները: Բիրտ գրարաքննության է ենթարկվում մամուլը, լռեցվում են առաջադեմ մտավորականները: Յաշար Քեմալը, Քեմալ Բիլբաշարը, Ֆաթիր Բայբուրթը, դյուցազնավեպերից, առասպելներից, հեքիաթներից օգտվելով, կերտում էին նորօրյա գրական հերոսներ: «Քաղաքական-հեղափոխական» կյանքի հակասությունները, հանգեցրին պետության կողմից առաջ քաշած ազատ շուկայական տնտեսության մոդելին: Վիպագիրներն էլ կարծես փախչում էին իրականությունից, հասարակական իրական խնդիրների արծարծումից: Զախսակողմյան թուրք վտարանդի մտավորականները հետապնդվում էին նաև արտերկրում: 1980-ական օրերի հաղթանակի արդյունքում երկրի ծախսակողմյան ուժերը ինքնադրսևտրման խնդրի առաջ կանգնեցին. աստիճանաբար հասարակական գործընթացների պարտադրմամբ ստեղծվեցին

²⁸ Մելքոնյան Ռ., 20-րդ դարի թուրքական գրականության անդրադարձը Հայոց ցեղասպանության թեմային, «Իրան – Նամե» արևելագիտական հանդես, Երևան 2010-2011, հ. 42-43, էջ 67-71:

²⁹ Moran B., նշվ. աշխ., էջ 16-17:

³⁰ Moran B., նշվ. աշխ., էջ 11-12:

³¹ Դումանյան Ա., Բանակ-հասարակություն փոխհարաբերությունները Թուրքիայում 1960-70-ական թթ., Թուրքագիտական և օսմանակագիտական հետազոտություններ, հ. 5, Երևան, 2008, էջ 153:

քաղաքական սուր ուղղվածությամբ գործեր՝ «Արվեստը հանրության համար» իշխող կարգախոսով: Աննախադեպ էին պոստմոդեռնիստներ Նազըլ Էրայի, Լատիֆե Թեքինի, Օրհան Փամուքի, Բիզե Քարասուի վեպերը: Թուրք գրողներն ակտիվորեն մասնակցում էին երկրի քաղաքական ու սոցիալական կյանքին:

Գրող ու հրապարակախոս Յաշար Քեմալը մշտապես արձագանքել է երկրի հասարակական, քաղաքական կարևոր իրադարձություններին: Մարտի 12-ի հեղաշրջումից հետո էլ նա հավատարիմ է մնում «անատոլիական վեպի» սկզբունքներին, ակամատես լինելով պատմական բարդ շրջադարձների, այնուհանդերձ ստեղծագործելով յուրօրինակ ոճով, զգալով ժամանակի զարկերակը, նա գեղարվեստորեն է արտացոլել երկրում առկա հրատապ խնդիրները:

ՉԱՆՈՒՄ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՅԱՇԱՐ ՔԵՄԱԼԻ ԿՅԱՆՔԸ ԵՎ ՆՐԱ ՍՈՒՏՔԸ ԳՐԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀ

Այս գլուխը բաղկացած է վեց ենթագլխից: Առաջին ենթագլխում ներկայացրել ենք Յաշար Քեմալի կենսագրական մանրամասները, որոնք իրենց հետքն են թողել նրա գրական ուղու կայացման վրա: Յաշար Քեմալը պնդում է, որ ինքը ծնվել է 1922 կամ 1923թթ., (սակայն գրողի անձնագրում նշված է ծննդյան 1926թ.) քրդական Քըզբան ցեղից սերված Խանում Նիզյարից և Լուվան ցեղից սերված³² հողագործ Սադըք Էֆենդուց (Յաշարի ծնվելու ժամանակ նրա մայրը տասնյոթ տարեկան էր, իսկ հայրը հիսուն): Գրողի մասին կարևոր կենսագրական տվյալներ կան «Բացական» ինքնակենսագրականում, «Ինքն իր մասին է պատմում»³³ գրքում, որտեղ գետնդրված է նաև Ալեն Բոսխի հարցազրույցը Յաշարի հետ, ինչպես նաև թուրք գրականագետ Նեդիմ Գյուրսելի³⁴ և խորհրդային թուրքագետ Ռ. Ֆիշի³⁵ աշխատություններում:

Առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին Քեմալի ընտանիքը հաստատվում է Ադանայի Օսմանիյե գավառակի Յամիդիյե գյուղում (այսօր Գյոքչեդան)³⁶, որի բնակչության հիմնական մասը թուրքմեններ էին. գյուղում քրդախոսը միայն Յաշարենց ընտանիքն էր:

³² Kemal Y., նշվ. աշխ., էջ 33:

³³ St'u Kemal Y., Kendini Anlatıyor, Alain Bosque ile Görüşmeler, Adam Yayınları, 2003.

³⁴ St'u Gürsel N., Yaşar Kemal Bir Geçiş Dönemi Romancısı, İstanbul, Everest Yayınları, 2000, s. 2.

³⁵ St'u Фиш Р. Г., Турецкие дневники, Встречи. Размышления, Москва, Изд – во Наука, 1977, с. 40.81.

³⁶ Özkök E., Ne zamandan beri Kürt oldum, Hürriyet 27, Ağustos, 2011.

Նա իր կենսագրականում գրում է. «Մայրս, հայրս Արևելյան Անատոլիայից էին»³⁷: Չեղինակն հետևողականորեն «Արևմտյան Հայաստան»-ի փոխարեն կիրառում է «Արևելյան Անատոլիա»³⁸ եզրը, նույնիսկ երբ ինքնակենսագրականում հերքում է լայն տարածում գտած տեսակետն այն մասին, որ ինքը ծնվել է «քրդական հողում»³⁹: Քեմալի մայրական կողմի «բարի ավագակների»⁴⁰ արկածներն իրենց անդրադարձն են գտել գրողի երկերում. հատկապես նրան հռչակ քերած «Ցախ Մեմեդ» քառահատորում: Քեմալը վաղ հասակում կորցնում է մեկ աչքը, իսկ մեկ տարի անց մզկիթից դուրս գալու ժամանակ սպանում են նրա հորը, ինչից ցնցված Յաշարը մինչև տասներկու տարեկան լավ չէր խոսում, կակազում էր և իր իսկ վկայությամբ միայն թյուրքյուններն էր լավ երգում: Ծակատագրի ծանր հարվածներից հետո Քեմալի ընտանիքը դատապարտված էր ծայրահեղ աղքատության: Նա ստիպված թողնում է դպրոցը, այնուհետև աշխատում որպես ջրկիր, բամբակի արտերում պահակ, ծառայում արտասահմանյան տարբեր ընկերություններում: Քեմալը հիշում է, որ հայերի տեղահանումից հետո Քադիրլիիում նրանց տներն ու հողերն պետականացվել էին: «Փախստականների հանձնաժողովի» նախագահն էլ Քեմալի հորը առաջարկում է նրանց տեղավորել նախկին բնակչի՝ հայի տանը: Հայրը կտրականապես մերժում է ասելով, «Իմ մայրն ասում էր, որ այն բնից, որտեղից դուրս են շարտվել թռչնի ձագերը, ուրիշ թռչուն չի կարող բուն դնել»: Պաշտոնյան գայրացել է. «Դրանք թռչուն չեն, հայ են»⁴¹: Այնուամենայնիվ Քեմալը չատ քիչ է անդրադարձել հայկական ջարդերին, սակայն «Քարընջայի ջրից խմածը» և «Տե՛ս, Եփրատի ջրերով արյուն է հոսում» վեպերում կան մի քանի անդրադարձներ: Քեմալին մանկուց հոգեհարազատ են եղել աշուղները, բանահյուսական-ավանդական (այդ թվում «բարի ավագակների») թեմաները: Նա թողնելով կիսատ կրթությունը, քսանից ավելի աշխատատեղ է փոխել. «Իմ մայրը և հայրը բուրդ են և այդ պատճառով ինչպիսի աշխատանք էլ, որ գտնեի, վաղ թե ուշ ինձ դուրս էին շարտում»:⁴² **Երկրորդ ենթագլուխը** նվիրված է Յաշար Քեմալի վաղ շրջանի ստեղծագործություններին: Գրողը երիտասարդ հասակում գյուղեգյուղ շրջելով հավաքում էր ժողովրդական ասացվածքներն ու ասույթները,

³⁷ Kemal Y., Kendini Anlatıyor, s. 32.

³⁸ 1923թ. թուրքական պետությունը Արևմտյան Հայաստան անունը փոխարինեց մտացածին Արևելյան Անատոլիա եզրով: (Այդ մասին տես Sahakyan L., Turkification of the Toponyms in the Ottoman Empire and the Republic of Turkey, 2011, 2012 s. 161.

³⁹ St'u Kemal Y., Kendini Anlatıyor, Alain Bosque ile Görüşmeler, Adam Yayınları, İstanbul, 2003.

⁴⁰ Kemal Y., նույն տեղում:

⁴¹ Kemal Y., Kendini Anlatıyor, s. 31.

⁴² www.trt.net/tr/international/ru/newsDetail.aspx?HaberKodu=9fd7fd78-717a-442c-92d9-0z6fes0e5101

ողբերն ու խաղիկները: Միաժամանակ հեղինակի վրա ակնհայտ է արևմտյան ու ռուս գրողների (Սերվանտես, Ստենդալ, Դոստոևսկի, Տոլստոյ) ազդեցությունը⁴³: Գրողը 17 տարեկանում (1939թ.) ձերբակալվում է սոցալիստական հայացքների համար, այնուհետև սկսում է տպագրվել «Էյրուրսյոզու» (1939թ.), «Յենի Ադանա» (1939թ.), «Վակիթ» (1940թ.) թերթերում, ինչպես նաև «Վարլըթ», «Ուլբու», «Բեշվընար» ամսագրերում: 1939-42թթ գյուղերից հավաքած բանահյուսական նյութերի հավաքածուն 1943թ. տպագրում է «Ողբեր» («Ağitlar») վերնագրով⁴⁴: Նա հետևյալ կերպ է մեկնաբանում ողբերի նշանակությունը. «Անհավատալի է մարդու զարմանքն ու վախը մահից: Մահը մարդկային ցեղին ամենաշատ հուզող արկածն է: Մարդկային ցեղը անմահություն է փնտրել ու մահը հաղթելու համար դիմել է ամեն հնարի.... շատ բաներ է ստեղծել... Ապավինել է աստվածներին, ողբեր ու բանաստեղծություններ հյուսել....:Գիլգամեշի էպոսն անմահության մասին մի հուշարձան է.... Ողբն էլ.... մահվան դեմ ընդվզման ազդու մի ձև է»⁴⁵: Քեմալը 1946թ. ավարտում է զինվորական ծառայությունը, 1948թ. Քաղիրիկից գնում Ստամբուլ, ծանոթանում ձախակողմյան մտավորականների հետ: 1950թ. Յաշար Քեմալը կոմունիստական գաղափարների տարածման մեղադրանքով ձերբակալվում է և նետվում Քոզանի բանտը, իսկ 1951թ. ազատ է արձակվում ձախակողմյան ծաղրանկարիչ, գրող և կինոռեժիսոր Աբիդե Դինոյի ջանքերով ու մեկնում Ադանա⁴⁶, ապա տեղափոխվում Ստամբուլ, աշխատանքի է ընդունվում «Ջունհուրիեթ» («Cumhuriyet») թերթում: 1951թ. էլ ընտրում է Յաշար Քեմալ գրական կեղծանունը⁴⁷, հրատարակում «Մանկիկը» («Bebek») պատմվածքը, որը թարգմանվում է ֆրանսերեն, անգլերեն, իտալերեն, ռուսերեն և ռումիներեն: Ստամբուլում նա ծանոթանում է հայտնի գրող Օրհան Քեմալի հետ: 1946-47թթ. վիպագրության փորձեր է արել գրելով «Միջնասյունը», սակայն նյութական ծանր կացությունը նրան կրկին ստիպում է զբաղվել այլ գործունեությամբ՝ գրել հեշտ վաճառվող

⁴³ Kemal Y., Kendini Anlatıyor, s.107.

⁴⁴ Kemal Y., Ağitlar, İstanbul, Adam Yayıncılık ve Matbaacılık, 2003. Kemal Y., Taş Çatlarsa, İstanbul. Ataç, 1961. Kemal Y., Baldaki Tuz 1959-74 gazete yazıları, İstanbul, Cem, 1974. Kemal Y., Gökyüzü Mavi Kaldı(halk edebiyatından seçmeler, S. Eyüboğlu ile), İstanbul. Kemal Y., Ağacın Çürüğü. Yazılar-Konuşmalar (der. Alpay Kabacalı), İstanbul, Milliyet, 1980. Kemal Y.,Yayımlanmamış 10 Ağıt, İstanbul, Anadolu Sanat, 1985. Kemal Y., Sarı Defterdekiler (haz. Alpay Kabacalı), İstanbul, Yapı Kredi, 1997. Ustadır Arı, İstanbul, Can, 1995. Kemal Y., Zülmün Artsın, İstanbul, Can, 1995, Kemal Y., Binbir Çiçekli Bahçe, İstanbul, YKY, 2009.

⁴⁵ Kemal Y., նշվ. աշխ., էջ 19:

⁴⁶ Gürsel N., Bir Geçiş Dönemi Romancısı, İstanbul, Everest Yayınları, 2000, s. 97.

⁴⁷ Ünlü M., Özcan Ö., Yirminci Yüzyıl Türk Edebiyatı, s. 71.

սցենարներ⁴⁸: Ստամբուլաբնակ հայտնի հրեական ընտանիքից սերած թիլդա Սերրորոյի հետ ամուսնությունը (1952թ.) Քեմալի համար եղավ բախտորոշ. Կինը ոչ միայն դառնում է գրողի կյանքի ուղեկիցը, այլև նրա ստեղծագործությունների թարգմանիչն ու պրոպագանդողը: 2001թ. թիլդայի մահից հետո Յաշար Քեմալը երկրորդ անգամ ամուսնանում է Ստամբուլի Բիլգի համալսարանի դասախոս Այշե Սեմիհա Բաբանի հետ: Նշենք, որ մեծ է Քեմալի դերը Վանա Սբ. Ախթամար վանքի պահպանության գործում, որն ըստ հեղինակի հայ ազգի ճարտարապետական լավագույն կոթողներից մեկն է⁴⁹: 1952թ. տպագրված «Տապ»⁵⁰ ժողովածուում տեղ են գտել պարզ ոճով գրված 22 պատմվածքներ, որտեղ նկարագրվում է «անտուղիական դժբախտ մարդու» կյանքը, իսկ Չուբուրովայի մասին ակնարկները գետնովել են գրողի «Չուբուրովան կրակի մեջ է» (տպ.1955թ.)գրքում:⁵¹ 1962թ. գրողը ընդունվում է Թուրքիայի Բանվորական կուսակցության շարքերը, իսկ մեկ տարի անց մեկնում Անգլիա: 1964-65թթ. գրողն այցելում է Բուլղարիա, այնուհետև Խորհրդային Միություն: 1971թ. մարտի 12-ի դեպքերից հետո գրողն ու նրա կինը կալանավորվում են, սակայն մեկ ամիս անց ազատ արձակվում: 1973թ. Քեմալը կրկին այցելում է Խորհրդային Միություն:1977թ. նա Ստոքհոլմում ծանոթանում է Չինգիզ Այթմատովի հետ: 1976թ. հրատարակվում է գրողի «Եթե սպանեն օձին»⁵² վիպակը, որը 1981թ. վերածվում է ֆիլմի: Քեմալը բազմաթիվ մրցանակների դափնեկիր է. 1971թ. առաջադրվել էր նաև Նոբելյան մրցանակի («Արարատ լեռան լեզենդը» վիպակի համար)⁵³: Հատկանշական են 1970-80-ական թթ. գրված Քեմալի հետևյալ գործերը. «Չաքըրջաջի հերոսը»⁵⁴, «Թռչյուններն էլ չվեցին»⁵⁵, «Ծովը բարկացավ»⁵⁶, «Ամծրևաբեր թռչյունը»⁵⁷, «Թմբի վրայի նռնենին»⁵⁸, «Ամրոցի դուռը»⁵⁹, «Արյան կանչը»⁶⁰, «Տես, Եփրատի ջրերով արյուն է հոսում»⁶¹, «Քարընջայի ջուրը խնածը»⁶²,

⁴⁸ Kemal Y., նույն տեղում:

⁴⁹ Նույն տեղում՝ էջ 64:

⁵⁰ Kemal Y., Sarı sıcak, İstanbul, Karacan Yayınları, 1981.

⁵¹ Նույն տեղում, էջ 65:

⁵² Kemal Y., Yılanı Öldürseler, İstanbul, Cem, 1976.

⁵³ Kemal Y., Kendini Anlatıyor, Alain Bosque ile Görüşmeler, Adam Yayınları, İstanbul, 2003

⁵⁴ Kemal Y., Çakırcalı Efe, İstanbul, Ararat, 1972.

⁵⁵ Kemal Y., Kuşlar da Gitti, İstanbul, Milliyet, 1978.

⁵⁶ Kemal Y., Deniz Küstü, İstanbul, Milliyet, 1978.

⁵⁷ Kemal Y., Yağmurcuk Kuşu, Kimsecik I, İstanbul, Toros, 1980.

⁵⁸ Kemal Y., Hüyükteki Nar Ağacı, İstanbul, Toros, 1982.

⁵⁹ Kemal Y., Kale Kapısı / Kimsecik II, İstanbul, Toros, 1985.

⁶⁰ Kemal Y., Kanın Sesi / Kimsecik III, İstanbul, Toros, 1991.

⁶¹ Kemal Y., Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana /Bir Ada Hikayesi, İstanbul, Adam, 1997.

«Արշալույսի աբորները»⁶³, «Մերկ ծով, տկլոր կղզի»⁶⁴, «Միթևանի թռչուն»⁶⁵: Յաշար Քենալն ունի գրված նաև մանկական վեպ «Փղերի սուլթանը և կարմիր մորուքավոր կաղ մրջյունը»⁶⁶: 2010 թ. գրողը հրատարակում է «Այս օրերին գարուն բացվեց»⁶⁷ բանաստեղծությունների ժողովածուն: Քենալի ստեղծագործություններում կրկնվում են հերոսների անունները, վեպերը երբեմն չունեն համագույնություն, հաճախ էլ գրողը երկի ավարտը թողնում է ընթերցողի երևակայությանը: Քենալի մասին Աբիդին Դինոն գրել է. «Վիրկել է, ինչ հնարավոր է... ողբերը, թյուրքյունները, բոշմաները, դեսքանները... շուտասելուկները, հայիոյանքները... Նա իրեն հարազատ բաներն է փրկում...»: Բանագետ-բանահավաք Փերթեվ Նախի Բորաթավը գրել է. «Քենալն անատոլիական աշուղական պատմություններն իրականությանը պորտալարի պես կապող մի հեղինակ է...»⁶⁸: Յաշար Քենալը հարցազրույցներից մեկում ասում է, որ իր վերջին գիրքը կլիմի ինքնակենսագրական ամբողջացնող «Անտաշ գայլը» (“Zilli Kurt”) ստեղծագործությունը⁶⁹: **Երրորդ ենթապլխում** ներկայացրել ենք Յաշար Քենալի հետ մեր հանդիպման (2006թ.) սղագրությունը որտեղ մասնավորապես բացահայտվում են նրա քաղաքական հայացքները (մոտեցումները հայկական հարցին): Այնուհայտ են հեղինակի հեռահար նպատակները միտված «քրդական հայրենիքի աստեղծմանը»: Նույն ենթապլխում ներկայացրել ենք Քենալի և աշխարհահռչակ գրող Վիլիամ Սարոյանի հանդիպման մանրամասները, գրողի տարօրինակ տեսակետը Սայաթ-Նովա «առեղծվածի» մասին (ըստ «յաշարյան մոդելի» մեծ աշուղն ազգությամբ քուրդ է, ով պարզապես լավ տիրապետել է հայերենին, աղբյուրներին, վրացերենին և թուրքերենին...⁷⁰) Անդրադառնալով «արևելյան տարածքներին» Քենալը պնդում է, որ այնտեղ վաղնջական ժամանակներից ապրել են հայեր, թուրքեր և քրդեր, սակայն փորձում է վիճարկել դրանց հայկականությունը՝ շեշտելով քրդերի «կարևոր դերն ու նշանակությունը» պատմական Հայաստանի տարածքում ու փաստացի պաշտպանելով թուրքական պետականության շահերը:

⁶² Kemal Y., Karıncanın Su İçtiği/Bir Ada Hikayesi – II, İstanbul, Adam, 2002.

⁶³ Kemal Y., Tanyeri Horozları / Bir Ada Hikayesi III, İstanbul, Adam, 2002.

⁶⁴ Kemal Y., Çıplak Deniz Çıplak Ada / Bir Ada Hikayesi IV, İstanbul, YKY, 2012.

⁶⁵ Kemal Y., Tek Kanatlı Bir Kuş, İstanbul, 2013.

⁶⁶ Kemal Y., Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca, İstanbul, Cem, 1977.

⁶⁷ Kemal Y., Bugünlere Bahar İndi, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 11 ekim 2010.

⁶⁸ Üç Anadolu Efsanesi, YKY İstanbul 2006.

⁶⁹ Kemal Y., Kendini Anlatıyor, s. 74.

⁷⁰ Յաշար Քենալի հետ մեր հանդիպման մանրամասները ներկայացրել ենք հետևյալ հրատարակման մեջ, Ս. Գալշոյան. «Գրական Թերթ» 28 փետրվարի, 2014թ.:

Քենալն իրեն համարում է թուրք գրականության մեջ «առաջին դեսքանցի-ասքասացը»⁷¹, թյուրքյունների տարածողը, ով փորձել է միաձուլել իրականությունն ու հեթիաթայինը՝ ստեղծելով թուրք ժողովրդի ողիսականը թվացյալ հայրենիքում: Ատենախոսության այս գլխի չորրորդ ենթագլուխը նվիրված է **Յաշար Քենալի «Թիթեղը» (1955թ.) վիպակում մտավորականների և գյուղացիների փոխհարաբերության արտացոլման հարցի քննությանը**: Վիպակում և համանուն պիեսում խոսվում է տգիտության և աղքատության մեջ խարխափող Սազլըդերե գյուղի բարբերի և այդ գյուղը լուսավորել ցանկացող երիտասարդի մասին: Գրողը վիպակը հյուսում է՝ ներկայացնելով բախումը ռոմանտիկ, ազնիվ մտավորականի և կաշառակեր, վաշխառու հետադիմական կերպարների միջև: Վիպակի հերոսը Ֆիքրեթ Ըրմաթլըն է, ով գյուղը վերակառուցելու վճռականությամբ լի հասնում է Թուրքիայի խորքերը բախվելով դառը իրականությանը: Ստեղծագործության առանցքում գյուղացիության և աղաների միջև առկա հողային վեճերն են, գյուղացու անպաշտպանությունը, տեղական իշխանության մարմինների ապօրինությունները, ծաղկող կաշառակերությունը: Հակասական կերպար է բարեհոգի, բայց թուլական Ռեսուլ էֆենդին: Հեղինակը ներկայացնում է բախումը աղաների (Մուրթագա աղա), նորանշանակ կառավարչի և Ռեսուլ էֆենդու (Մախկին կառավարիչ) միջև: Վիպակն ավարտվում է երիտասարդի կառավարչի «պարտությանը», ով գյուղից թիթեղների հերթական զնգոցների ուղեկցությամբ է հեռանում թողնելով գյուղն ու գյուղացուն խավարի մեջ: Հինգերորդ ենթագլուխը նվիրված է **Յաշար Քենալի «Ցախ Մեմեղը» քառահատոր վեպին** ու մասնավորաբար այնտեղ արտացոլված **«Բարի ավազակների»** թեմային: Թուրքիայում «Էշըլյաջըլը» («Բարի ավազակություն») շարժումը զգալի տարածում էր գտել քսաներորդ դարի 1930-40ական թվականներին, երբ երկիրը լեցուն էր «ավազակներով», ովքեր պետության մեջ պետություն էին կառուցել հատուկ օրենքներով, նրանց համար ավազակի «սուրբ պատիվը» ոտնակոխ անելը ծանր հանցանք էր: Կային լեռներում ապաստանող ավազակներ, ովքեր այդպես էլ չիրաժարվեցին իրենց հանցագործ անցյալից, ի տարբերություն նրանց «բարի ավազակները» վայելում էին աշխատավոր ժողովրդի համակրանքը: Քենալից առաջ «բարի ավազակներին» եղել են անդրադարձներ Սաբահաթթին Ալիի «Քույուջաքցի Յուսուֆը», Օմեր Մեյֆեդդինի «Միայնակ ավազակը» ստեղծագործություններում: Քենալն ավազակի կերպար է կերտել նաև

⁷¹ Թուրքագետ-գրականագետներին քաջածանոթ է այն փաստը, որ դեստանների ու թյուրքյունների՝ որպես «թուրք ազգային մշակույթի»(ի հակադրություն՝ օսմանականի) կարևորությանը անդրադարձել է դեռևս Ջիյա Գյոքալփը իր հիմնարար «թյուրքականության հիմունքները» աշխատությունում: Տես Ziya Gökalp, Türkculugun Esasları, 4. Basilis, Varlik Yayinevi, sayı 825: İstanbul, 1961, s.24, Ալ.Սաֆարյան, Ջիյա Գյոքալփը և « Թյուրքականության Հիմունքները», էջ 97-98:

«Չաքրըջացի ավագակը» վիպակում: Քեմալը վիպակից հատվածներ է հրատարակել «Ջունհուրիյեթ» թերթում, իսկ տասնվեց տարի անց տպել ամբողջությամբ:⁷² Ավագակության թեմայի արժարժունը Յաշար Քեմալի «Ցախ Մեմեդի»⁷³ առաջին իսկ գրքում (1952թ) մեծ ճանաչում բերեց հեղինակին, ով հետագայում հրատարակեց «Ցախ Մեմեդը-2» (1953թ.)⁷⁴ և «Ցախ Մեմեդը-3»⁷⁵ (1954թ.), «Ցախ Մեմեդը-4»⁷⁶ (1955թ.) գրքերը: Վեպը արժանացավ «Varlik Roman Armağani», «Յեդի Թեփե» պատվավոր մրցանակների,⁷⁷ Թուրքիայում վերահրատարակեց երեք անգամ, թարգմանաբար տպագրվեց 140 երկրներում քառասուն լեզուներով (այդ թվում հայերեն, վաստակաշատ թուրքագետներ Յ. Մարտիրոսյանի և Խ. Ամիրյանի թարգմանությամբ, 1975թ.): 1965թ. Աթենլի Մանը գրեց վեպի սցենարը, իսկ ժոզեֆ Լոսը այն վերածեց ֆիլմի, որը Թուրքիայում արգելվեց: 1978թ. Պ. Ուստինովը ստեղծեց ֆիլմի թուրքերեն տարբերակը և ցուցադրեց այն Հարավսլավիայում: 1983թ-ից Թուրքիայում ֆիլմը սկսեց ապօրինի տարածում գտնել:

Վեպի առաջին և երկրորդ հատորների գործողությունները ընթանում են հանրապետական Թուրքիայի առաջին տարիներին: Երկրի արևելյան շրջանների բնակչությունը խարխափում էր ծայրահեղ հետամնացության մեջ: Պայքարի էին ելել այն ըմբոստները, ովքեր փորձում էին սարսափի մեջ պահել հարուստներին օգնելով ընչազուրկներին: Յաշար Քեմալը մեկ գյուղի օրինակով բացահայտում է ողջ գյուղացիության սոցիալ-հոգեբանական ու բարոյական ծանր վիճակը: Դեղիրմենուլուք գյուղն ապրում էր մեկուսացված կյանքով: Արդի աղան վեպի բացասական կերպարը դաժանաբար էր վարվում համագյուղացիների հետ: Վեպի գլխավոր հերոսը Ցախ Մեմեդը չհանդուրժելով աղայի անողորմ վարվելակերպը համագյուղացիների հանդեպ, լքում է ծննդավայրը և սկսում է պայքարել Արդի աղայի դեմ: Իր սիրած աղջիկ Հաֆսեի Արդի աղայի մի ազգականի հետ բռնի ամուսնության մասին լուրն առնելով Մեմեդն որոշում է գյուղ վերադառնալ ու փախցնել աղջկան: Նրանց հետապնդումները շարունակվում էին: Լսելով մոր մահվան լուրը և Հաֆսեի գլխին եկած փորձությունները, նա սկսում է հետապնդել Արդի աղային: Հերոսին հաջողվում է բանտից ազատել Հաֆսեին և իր ընկերոջը: Մարտերի ժամանակ քարանձավում ապաստանած Հաֆսեն ծննդաբերում է, և Մեմեդը կնոջն ու նորածինն փրկելու համար ցանկանում է հանձնվել ոստիկաններին, մարտի ժամանակ Հաֆսեն սպանվում է: Մեմեդը

⁷² Кемаль. Я., Избранная, Москва, 1964, с. 68.

⁷³ Kemal Y., İnce Memed-1, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005.

⁷⁴ Kemal Y., İnce Memed-2, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005.

⁷⁵ Kemal Y., İnce Memed-3, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005.

⁷⁶ Kemal Y., İnce Memed-4, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005.

⁷⁷ Քեմալ 3, Ցախ Մեմեդ, Երևան. 1975, էջ 3:

ստիպված էր որդուն հանձնել բարեկամին մեկին նվիրվելով «ավագակային» կյանքին: Դեպքերից հետո Մեմեդը գյուղ է վերադառնում, սպանում Արդի աղային: «Ցախ Մեմեդը» վեպի երրորդ ծավալում հատորի գործողությունների վայրն անփոփոխ է: Քեմալի այս ստեղծագործությունը աչքի է ընկում լեզվական կուռ կառուցվածքով, լեզվաոճական հմարքներով դարձվածներով, համեմատություններով, փոխաբերություններով, մակդիրներով: Գրողը մեծ տեղ է հատկացրել ժողովրդախոսակցական լեզվին: Գլխավոր դրական հերոսներն են կրկին Ցախ Մեմեդը, Թուփալ Ալին, Սաիմ Բայը, Քոջա Օսմանը, իսկ բացասական հերոսները Մուրթազա աղան, Ասրմ Չավուշը, Մահմուդ աղան: Եթե երկրորդ հատորում հեղինակը «սպանում ու վերակենդանացնում է» Արդի աղային, ապա երրորդում Մեմեդին, ով ապաքինվելուց հետո որոշում է զենքը վայր դնել, բռնել պանդխտության ուղին: Հրաժեշտի ժամանակ նա Անաջըք Մուլթանից մի մատանի է նվեր ստանում, բայց աչքից չի վրիպում պատից կախված սուրը.... Նա կրկին հավաքում է համակիրներին, օգնում խեղճերին, ապա ամուսնանում է Սեյրանի հետ: Անարդարություններից ցատունով լի հերոսը որոշում է ամուսնական մատանին հանձնել կնոջը Սեյրանին ու հեռանալ... Թվում է, թե հեղինակը հորձանուտում որոնում է նորանոր լուծումներ: Վեպի չորրորդ ստվարածավալ (605 էջ) հատորի հերոսները կրկնվում են, թեև կան նոր կերպարներ՝ Թեմիրը, Քեքլիբօղլու, Ջաբբար, Արդուլսելան Հոջան: Այս հատորում էլ գրողը տուրք է տվել ժողովրդախոսակցական ոճին: Վեպը սկսվում է Տավրոսյան լեռների նկարագրությամբ. «Զգվում է հսկայական Տավրոսի լեռնաշղթան... հասնում մինչև Երկինք,Քանի որ այս լեռը աշխարհի ամենաճերմակ քարերից է, արևի տակ շողշողում է, իսկ մթության մեջ ինչպես լուսնի լույսը, լուսավորում է իր շրջակայքում ապրող հայերի ճանապարհը (ընդգծումը մերն է-Ս.Գ.)»⁷⁸: Երկարատև դեգերումներից և հետապնդումներից հետո Մեմեդը մտնում է գյուղ, սպանում Մահմուդ խանին, հաշվեհարդարի համար Մուրթազային «հանձնում» Ալիին: Սարսափած աղաները անգամ Մեմեդի ձիու համար ահռելի գլխագին են սահմանում: Մեմեդը կազմում է պարտիզանական խմբեր՝ ավելի լայնամաշտաբ պայքար ծավալելով: Տավրոսյան լեռներում Մեմեդի անունը գնալով դառնում էր համաժողովրդական, նույնիսկ նրա ձիու մասին հյուսված ողիսականը մարդկային սրտեր է գերում... Գնալով շատանում էին Մեմեդ անունը կրողները: Հերթական անգամ լուր է տարածվում Մեմեդի մահվան մասին, սակայն հերոսն այս անգամ էլ է կարողանում դուրս գալ շրջափակումից.... կրկին հաջողվում իր ջոկատով փախուստի դիմել.... այսուհանդերձ վեպի վերջում Ցախ Մեմեդն անհետանում է... Ըստ Բ. Մորանի «...Վեպում արտացոլված հողազուրկ գյուղացու խնդիրն անկասկած իրական է... Բայց... Մեմեդը երազում է ոչ թե իրական աշխարհի, այլ կատարյալ աշխարհի մասին,

⁷⁸ Kemal. Y., İnce Memed-4 İstanbul, YKY 2004, s. 9.

որտեղ չարերը պատժվում են, չքավորները բարօրության են հասնում»⁷⁹։ Երկրորդ գլխի վերջին ենթագլխում ներկայացրել ենք **Գյուղացու գոյտանձան խնդիրը Յաշար Քենալի «Միջնասյուն», /Լեռան մյուս կողմը-1/, «Յոզը՝ երկաթե, երկինքը՝ պղնձե» /Լեռան մյուս կողմը-2/, «Անմահ խտորը» /Լեռան մյուս կողմը -3/ եռագրությունում**։ Քենալը 1960թ. հրատարակում է «Միջնասյուն»⁸⁰ վեպը, որն ուրույն անդրադարձ է գյուղացիների և հողատերերի միջև պայքարին Չուբուրովայի բանբակի դաշտերի համար։ Վեպի գործողությունների վայրը Յալաք գյուղն է, գլխավոր հերոսը Ալին։ Ստեղծագործության մեջ գրողը մեծ տեղ է հատկացրել ժողովրդախոսակցական լեզվին, կրոնական ավանդույթներին, մոռացված հավատալիքներին։ Քենալի դրական կերպարներն օժտված են բարությանը, գթասրտությանը, ազնիվ են ու միամիտ։ Բացասական կերպար Մուհթարը շարունակաբար ստորացնում էր համագյուղացիներին։ Վեպում նկարագրվում են գյուղացիների փորձությունները Չուբուրովա հասնելու ճանապարհին։ Այս երկի տրամաբանական շարունակությունն է 1976թ. լույս տեսած «Յոզը երկաթե, երկինքը պղնձե» վեպը⁸¹։ Այս վիպաշարքը ոճային առանձնահատկություններով եականորեն տերբերվում է «Յախ Մեմեդը» քառահատորից։ Եռագրությունը թեմատիկ առումով ամբողջական է, թեև ավարտուն են նրանում ամփոփված երեք ստեղծագործությունն էլ։ «Յոզը երկաթե, երկինքը պղնձե» վեպում գյուղացիների ինքնկոչ-փրկիչ Մեհմեթ Թաշբաշը, համերկացիներին ամեն տարի պարտքով փող տվող Ադիլն ու հողատեր Յոջա Յալիլը հակասական կերպարներ են լի մարդկային արատներով, իսկ դրական հերոսներից է Մեյրեմջեն հողագործի հավաքական կերպարը։ Վեպում հեղինակը ներկայացնում է ձեռնունայն գյուղ վերադարձած, անվճարունակ գյուղացիներին, ովքեր անասելի դժվարությունների են բախվում ձմռանը։ Եռագրության երրորդ՝ «Անմահ խտորը»⁸² (1968թ.) վեպում գրողը կրկին ներկայացնում է նույն մարդկանց թշվառ վիճակը Չուբուրովայում։ Այս վեպը ծոց է ժողովրդի անմահությանը ու բնության դաժան պայմաններում գոյապահպանությանը⁸³։ Գործողությունները ծավալվում են գյուղում, Չուբուրովայում ու այնտեղ տանող ճանապարհին։ Առանցքային է գլխավոր հերոսների Մեմեդիկի և Սեֆերի բախումը։

Քենալի վեպերի մեջ թեմատիկ յուրահատկությամբ առանձնանում է 1967թ. գրած «Եթե սպանեն օձին»⁸⁴ ստեղծագործությունը, որտեղ

⁷⁹ Moran B. Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış\ Sabahattin Aliden Yusuf Atılgana\, İstanbul, İletişim, 2002s.103

⁸⁰ Kemal Y., Ortadirek\Dağın öte Yanı-1\, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009.

⁸¹ Kemal Y. Yer Demir Gök Bakır \Dağın öte Yüzü-2\, İstanbul, Cem Yayınevi, 1976.

⁸² Yaşar K. Ölmez Otu\ Dağın Öte Yüzü -3\, İstanbul, Adam Yayınları, 2003.

⁸³ Տես, Գալշոյան Ա., նշվ. աշխ. Գրական թերթ, փետրվարի 28, 2014:

⁸⁴ Kemal Y., Yılanı Öldürseler, İstanbul, Adam Yayıncılık, 1967.

գեղարվեստորեն դրսևորվում են ոճագործության և ազգային ավանդույթներից բխած վրեժի հիմնահարցերը։

Գրողը 1977թ. մանուկների համար գրել է մեկ պատմվածք «Փղերի սուլթանը և կարմիր մորուքով կաղ մրջյունը»⁸⁵, իսկ 1978թ. «Թռչուններն էլ չվեցին»⁸⁶ վեպը, որում կրկին յուրովի լուսաբանել է մարդկային հոգու տվայտանքը։ Գրողը երկերը գրել է հիմնվելով է իր մանկական ասպրումների, հիշողությունների վրա։ Յաշար Քենալի գրիչը 1980-90-ական թթ. ևս բեղուն է եղել. գրվել են «Անծրևաբեր թռչունը»⁸⁷ («Yağmurcuk Kuşu»), «Թմբի նռան ծառը» («Hüyükteki Nar Ağacı»)⁸⁸, «Ամրոցի դուռը» («Kale Kapısı»)⁸⁹, «Արյան կանչը» («Kanın Sesi»)⁹⁰ և այլ երկեր։ 1997թ. Յաշար Քենալը հրատարակում է «Տե'ս, Եփրատի ջրերով արյուն է հոսում» \Մի կղզու պատմություն-1\ («Firat suyu Kan Akıyor Baksana/ Bir Ada Hikayesi I»)⁹¹ քաղաքական վեպը, որն առնչվում է հանրապետական Թուրքիայում հույների կոտորածներին, կիպրոսյան խնդրին։ Խնդրի արծարծումը տեսնում ենք նաև «Քարընջայի ջուր խմածը» («Karıncaın Su İçtiği») \Մի կղզու պատմություն- 2\,⁹² «Լուսաբացի քաղաղները /Մի կղզու պատմություն -3\, (« Tanyeri Horozları /Bir Ada Hikayesi 3») «Մերկ ծովն ու տակր կղզին /Մի կղզու պատմություն 4\)(Çıplak Deniz Çıplak Ada / Bir Ada Hikayesi 4)՝⁹³ վեպերում։

⁸⁵ Kemal Y., Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca, İstanbul, Cem Yayınevi, 1977.

⁸⁶ Kemal Y., Kuşlar da gitti, İstanbul, YKY, 1978.

⁸⁷ Kemal Y., Yağmurculuk Kuşu, \Kimsecik I\, İstanbul, Toros Yayınları, 1980.

⁸⁸ Kemal Y., Hüyükteki Nar Ağacı, İstanbul, Toros Yayınları, 1982.

⁸⁹ Kemal Y., Kale Kapısı, İstanbul, Adam Yayınları, 2003.

⁹⁰ Kemal Y., Kanın Sesi, İstanbul, Tosros Yayınları, 1991.

⁹¹ Kemal Y., Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana, \Bir Ada Hikayesi I\, İstanbul, Adam Yayınları, 1997.

⁹² Kemal Y., Karıncaın Su İçtiği/ Bir Ada Hikayesi II\, İstanbul, Adam Yayınları, 2002.

⁹³ Kemal Y., Çıplak Deniz Çıplak Ada/ Bir Ada Hikayesi 4\, İstanbul, YKY, 2012.

ԵՐՐՈՐԴ ԳԼՈՒՏ
ԱՆԱՍՊԵԼՆԵՐԻ ՎԻՊԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ ՅԱՀԱՐ ՔԵՄԱԼԻ
«ԱՆԱՏՈՒԿԱԿԱՆ ԵՐԵՔ ԼԵԳԵՆԴ», «ԱՐԿՐԱՏ ԼԵՈՒՆ ԼԵԳԵՆԴ»,
«ՀԱԶԱՐ ՈՒ ՄԻ ՑՈՒԼԵՐԻ ԼԵԳԵՆԴ»
ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

1967թ. լույս է տեսնում Յաշար Քեմալի «Անատոլիական երեք լեգենդ» վիպաշարը⁹⁴ հիմնված թյուրքական էպոսների (հատկապես «Քյոռոզլու») առասպելների ու ավանդազրույցների վրա: Էպոսային յուրօրինակ հատվածներն ընդգրկելով՝ հեղինակը վերահիմաստավորել է հերոսի կերպարը՝ հենվելով նրա կյանքում տեղի ունեցած բախտորոշ իրադարձությունների վրա: Մշակելով էպոսը Քեմալն օգտագործել է էպիկական ստեղծագործությանը հատուկ լեզվական ու գեղարվեստական հնարաններ, կերտել մի ուրույն «էպոս-վիպակ»: Գրքում ներկայացվում է Քյոռոզլուի՝ Ռուշեն Ալիի «բարի ավագակի» պայքարը հորը կուրացրած բռնակալի՝ Բուլու բեյի դեմ: Հարազատ մնալով էպոսի բուն նյութին, գրողը ստեղծել է պատում՝ սահմանափակ հերոսներով: Գրողն այս վիպաշարքում մեծ տեղ է հատկացրել իր իսկ հավաքած ժողովրդական թյուրքյուններին (ժող.երգեր, խաղիկներ) և ողբերին, որոնք յուրահատուկ երանգ են հաղորդում ստեղծագործությանը: Ատենախոսության մեջ նաև համառոտ ներկայացրել ենք «Քյոռոզլի» էպոսի ստեղծման և տարածման էտապները, ցույց ենք տվել հերոսի կերպարի առնչությունը հայ իրակա-նության հետ, ինչպես նաև շեշտել ենք Քյոռոզլի հերոսի կյանքի այն դրվագները, որոնք ազդեցություն են ունեցել նրա կայացման գործում: Գրքի երկրորդ վիպակը պատմում է 17-դարում ապրած թուրք հռչակավոր աշուղի Քարաջաօղլանի (1606-1679թթ.) և նրա սիրեցյալի՝ Էլիֆի մա-սին: Թուրքական աշուղական գրականության մեջ նոր ուղղության հիմ-նադրի Քարաջաօղլանի ուրույն ոճով ստեղծված երգերը սիրո ու բնու-թյան, բաժանման, օտարության, թախծի, կարոտի ու մահվան մասին են. այստեղ գրեթե բացակայում են արևելյան պոեզիային հատուկ մարդ-կային հոգու և բնության երևույթների համեմատությունները⁹⁵: Այս վիպա-կում Յաշար Քեմալը նույնպես զգալի տեղ է հատկացրել թյուրքյուններին: «Երեք Անատոլիական լեգենդ» վիպաշարի վերջին՝ երրորդ վիպակի անվանումն է «Ալագեյիք» (բռջ.՝ պուտավոր եղնիկ): Վիպակի սյուժեն որսորդ Հալիլի և նրա սիրելիի Ջեյնեփի պատմությունն է միահյուսված Գավուր լեռան շրջակայքում (Ալագեյիք կոչվող ժայռի մոտ), եղնիկի որսի արարողության ժամանակ տեղի ունեցող գործողություններին. գրողը վիպականացրել է լեգենդը վերածելով արկածներով լի խորհրդավոր պատմության: Բացասական հերոսի՝ Քարաջա Ալիի և Հալիլի բախումն

⁹⁴ St'u, Kemal. Y., Üç Anadolu Efsanesi, İstanbul, YKY, 2006.
⁹⁵ Ergun N., Karacaoğlan, Mürettibiye Matbaası, Konya, 1933. 317s.

ավարտվում է ողբերգությամբ. Լեգենդ-վիպակի վերջաբանում մահն է միավորում դժբախտ սիրահարներին: Վիպակի հերոսն է այն պուտավոր եղնիկը, որը օրեր շարունակ փրկել էր որսորդ Հալիլին Ալիի հետապնդումներից, ինքն էլ դարձել Հալիլի գոհը: Քեմալը այս պատմությամբ շեշտադրել է մարդու ու բնության կապի անխաթարության կարևորությունը:

Երրորդ գլխի չորրորդ ենթագլխում բնության ենք ենթարկել գրողի «Արարատ լեռան լեգենդը» վիպակը, որի հիմքում ընկած է թուրքական համանուն լեգենդը հյուսված առեղծվածային սիրո պատմության շուրջ: Վիպակը տպագրվել է 1970թ., իսկ 1971թ. հեղինակը այս ստեղծագործության համար ներկայացվել է Նոբելյան մրցանակի: Վիպակի նախաբանի ու վերջաբանի նմանությունը թելադրված է լեգենդների կառուցվածքով: Գլխավոր հերոսներն են Գյուլբահարը՝ Մահմուդ խանի աղջիկը և հասարակ գյուղացի Ահմեդը, իսկ բացասական հերոսն է Մահմուդ խանը: Գործողությունները ծավալվում են բացառիկ դերակատարում ունեցող, գերբնական ցատունով օժտված Արարատ լեռան շրջակայքում: Վիպակում ժողովրդի հավաքական կերպարներից են դարբին Հյուսուն և ծերունի Սոֆին: Չիու Քըրաթի համար պայքարի շուրջ են ծավալվում գործողությունները: **Յաշար Քեմալի «Հագար ու մի ցուլերի լեգենդը»** վեպը թուրքմեն քոչվորներին հողին «կապելու», նրանց մատակարար դարձնելու մասին է. Իրադարձությունները տեղի են ունենում կրկին Չուբուրօվայի ճահճուտներում, որոնց չորացման ու վարելահողի վերածման խնդիրը փորձում էր լուծել պետությունը: Գրողը, լուսաբա-նելով 1876թ. օսմանյան թուրքերի և թուրքմենների միջև տեղի ունեցած կռիվները, խոսում է Օսմանյան կայսրության տարբեր շրջաններում բռնի վերաբնակեցվող քոչվոր թուրքմենների աղճատված հոգեբանության մա-սին. վերջիններս չէին ցանկանում, անցնելով նստակեցության, վճարել հարկերը և ծառայել բանակում: Պարտադրված նստակեցությունը վտանգում է քոչվորների ոչ միայն սովորույթները, բարքերը, այլև՝ բուն ինքնությունը, և անգամ գոյատևումը: Սյուժեյի հիմքում ընկած են հին ու նոր սերունդների արժեհամակարգերի բախումը, մարդ-բնություն հարաբերության և բարոյական արժեքների խեղումը: Տարակուսանք է հարուցում հունամիստ գրողի, հավակնություն ունեցող հեղինակի Հայոց ցեղասպանության հարցին անհաղորդ մնալը:

Ե Ջ Ր Ա Կ Ա Ց Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր

Ամփոփելով ատենախոսությունը հանգել ենք հետևյալ եզրակացություններին

1. 20-րդ դարի 30-50թթ. Թուրքիայի Հանրապետության քաղաքական, հասարակական ու տնտեսական կյանքում տեղի ունեցած արմատական վերափոխումները իրենց անդրադարձն են գտել մշակույթում, արտացոլվել գրականության մեջ: Այդ շրջանի

- թուրքական արձակը, արտաքուստ տիպարանորեն հարիր լինելով «առաջադեմ եվրոպական սկզբունքներին», միաժամանակ հետևողականորեն և անթաքույց քարոզում էր ոչ թուրք և ոչ մուսուլման ժողովուրդների ուժացման գաղափարները: Թուրք գրողները ձգտում էին «արևմտյան գրականության ձեռքբերումները» համապատասխանեցնել «ազգային գրականությանը» այն ծառայեցնելով ազգային գաղափարապես արմատավորել նոր ուղղություն որդեգրելով իրապաշտական մեթոդը: Քննադատական ռեալիզմին հետևող թուրք գրողները հող նախապատրաստեցին «սոցիալական ռեալիզմի» զարգացման համար:
- Այս շրջանի արձակում գերակայում են դեռևս 19-րդ դարի երկրորդ կեսին թուրք գրականություն ներմուծված պատմվածքի և վեպի ժանրերը, թեմատիկ առումով նախապես գերիշխել է «արևմտականացման թեման», այնուհետև 1930-50-ական թթ. թուրքական արձակի մեջ ակնհայտ է շրջադարձը դեպի գյուղական թեմատիկան. «անատոլիական վեպը» աճող դասակարգային շերտավորման, «փոքր մարդու» ողբերգության, սոցիալական անարդարության թեմաների գեղարվեստական ուրույն լուսաբանմամբ է հանդես գալիս: Նոր մարտահրավերների արդյունքում գրականության նյութ են դառնում «թուրքախոց մահացող երեխայի», «ընչազուրկ գյուղացու կյանքի», «անջրդի բնության հառաչանքի», «կործանարար վաշխառուի ու հարկահավաքի» մասին ստեղծագործությունները:
 - 1950-ականներին Թուրքիայում սոցիալական-քաղաքական հակասությունների սրումը և ճգնաժամային իրադրությունը հանգուցալուծվեց 1960թ. ռազմական հեղաշրջմամբ: Հիասթափված «առաջադեմ» գրողները իրենց գործերով կենտրոնացան մարդու ներաշխարհի բացահայտման վրա: Ազգային փոքրամասնությունների հանդեպ խտրականության ու հալածանքների քաղաքականությունը, բնականաբար, շարունակում էր մնալ չլուսաբանված: 1971թ. մարտի 12-ի հեղաշրջումից հետո թուրք գրողները կերտում են ձախակողմյան գաղափարներով տոգորված երիտասարդության հավաքական կերպարը: «Անատոլական վեպը» շարունակում էր մնալ որպես գրական յուրօրինակ թեմա:
 - Առենախոսության մեջ քննության ենթարկելով Յաշար Քեմալի արձակը, վեր հանելով հեղինակային նորամուծությունները, գրական-գեղարվեստական հնարանները փորձել ենք ներկայացնել գրողի կայացման ընթացքը, նրա կրած ազդեցությունները, ինչպես նաև նրա երկերի դերն ու նշանակությունը 20-րդ դարի թուրք գրականության զարգացման ծիրում. վերհանել ենք Յաշար Քեմալի կյանքի այնպիսի կողմերը, որոնք էականորեն շրջադարձային են եղել Քեմալ-գրողի կայացման, նրա քաղաքական և հասարակական հայացքների ու դիրքորոշումների վրա, համագամանորեն

- բացահայտել ենք Յաշար Քեմալի քաղաքական հայացքները ցույց տալով, որ նա «հավատավոր ձախակողմյան» լինելով, մինչ օրս էլ շարունակում է մնալ Թուրքիայում սոցիալիստական գաղափարների անմահանջ պաշտպաններից մեկը:
- Բնությունն ու մարդը Յաշար Քեմալի վիպական աշխարհի գլխավոր հերոսներն են: Մարդը ու բնությունը ըստ գրողի միշտ ներդաշնակ են, եթե մարդը չխաթարի վերջինիս բնականոն ընթացքը: Մարդկային «ես»-ին համարժեք աղճատվում է նաև բնությունը: Գրողը մեկնաբանում է հին ու նոր սերունդների հակասությունները՝ փորձելով գտնել հաշտեցման եզրեր: Հատկանշական է հեղինակի «Եթե սպանեն օձին» երկի ալեգորիկ վերնագիրը. վիպակում գրողը խորքային վերլուծության է ենթարկում հերոսի ողբերգությունը:
 - Շփվելով հասարակ ժողովրդի հետ, ապրելով նրանց հոգսերով, տասնամյակներ շարունակ Թուրքիայի տարբեր շրջաններում բանահյուսական գրառումներ կատարելով՝ հեղինակը անդրադառնում է նաև *թուրքյունների*, չափածո ողբերին ու լալիկներին կերտելով «Ողբեր» վերտառությամբ գրական ուրույն մի հուշարձան: Յաշար Քեմալն իր հարգանքի իր տուրքը մատուցելով անենահռչակավոր թուրք աշուղին **Քարաջաօղլանին**, հյուսել է վերջինիս կյանքի ու արվեստի մասին բացառիկ մի լեզունդ-պատմություն: Նշանավոր վիպասանը իրեն համարում է նաև ժամանակակից թուրք գրականության «դեսպանցին» (**ասքասաղը**):
 - Յաշար Քեմալի երկերի գործողությունները հիմնականում ծավալվում են Թուրքիայի հարավում գտնվող Չուբուրովայում (Կիլիկիա) և շրջակա տարածքներում, ինչպես նաև Վանում, Տիգրանակերտում, Երզրումում, Կարսում. այդ տարածքներին նրա անրադարձը ունի խորքային պատճառներ ու նպատակաուղղված է «քրդական հայրենիքում» հայկական լեռնաշխարհն ընդգրկելուն:
 - Թուրք և արտասահմանյան գրականագետների գնահատմամբ թուրքական արձակում «բարի ավագների» թեմային ամենահաջող անդրադարձը հենց Յաշար Քեմալինն է. «պայքարող մարդու» կերպարի կերտման առումով ավանդաբար բացառիկ արժևորվում է մասնավորապես «**Ցախ Սենեդ**» բառահատորը:
 - Գյուղացիների ու քաղաքաբնակների, նոր ձևավորվող մտավորականության միջև հակասությունները հեղինակային «կուռ» թեմաներ են. Յաշար Քեմալը, սոցիալական տարբեր խմբերին պատկանող իր հերոսներին ներկայացնելով կենցաղային ու հոգեբանական բարդ բախումների հորձանուտում, փորձել է գտնել երբեմն «սոցիալական իրապաշտությանը» բնորոշ, երբեմն էլ բացահայտ ռոմանտիկական լուծումներ: Դրա վառ արտահայտումն է հեղինակի «**Թիթեղը**» վիպակը: «**Միջմայուն**»՝ **Լեռան մյուս կողմը 1**», «**Ամնահ խոտը**»՝ **Լեռան մյուս կողմը 2**», «**Երկաթե հող, պղնձե երկինք**»,՝ **Լեռան մյուս կողմը 3**՝ եռագրության մեջ գրողը ներկայացնում է հասարակ գյուղացու տաժանակիր աշխատանքը

- բամբակի դաշտերում: Այս եռագրության մեջ հեղինակային «գերխնդիրը» կարծես թե ժամանակի ընթացքի կասեցումն է:
10. Էպոսի, լեգենդի, հեքիաթի, ժանրերը նույնպես գրողի մշտական ուշադրության կենտրոնում են: Հեղինակի լայն ճանաչում ստացած գրական երկերը՝ «**Երեք Անատոլիական լեգենդ**», (**Քյոռուզլի, Քարաջաօղլան, Ալագչիք**) «**Արարատ լեռան լեգենդը**», «**Հազար ու մի ցուլերի լեգենդը**» ունեն իրականի և անիրականի միաձուլման բազմաթիվ դրսևորումներ: Հեքիաթային չափազանցությունները, ընդգծված ոչ իրատեսական մոտեցումները, հերոսներին գերմարդկային հատկություններով օժտելը հեղինակին տանում են դեպի «մոգական ռեալիզմ»:
 11. Ապագա Քրդստանի ստեղծման փայլալաված գաղափարը Յաշար Քեմալի ստեղծագործությունների ենթատեքստային կարմիր թելն է՝ չբարձրածայնված, անգիտակցականի և գիտակցականի խաչմերուկում հառնող գերխնդիր: Յաշարը Քեմալը Քրդստանի ստեղծման գաղափարը «ներարկում է» ապագա սերունդներին գրողական նրբանկատությամբ ու քաղաքական ակնհայտ զգուշավորությամբ, ինչի վառ դրսևորումները տեսնում ենք «**Արարատ լեռան լեգենդը**», «**Հազար ու մի ցուլերի լեգենդը**», «**Տես, Եփրատի ջրերով արյուն է հոսում**» երկերում:
 12. «**Հազար ու մի ցուլերի լեգենդը**» վեպում հեղինակի քննադատական դիտակի տակ է ընկնում Օսմանյան կայսրությունում թուրքմենների ծուլմանը նպատակաուղղված նրանց նստակեցության խթանման քաղաքականությունը: Այս մասին Յաշար Քեմալը գրում է. «...խեղաթյուրվեց թուրքմեն ազգի հոգեբանությունը, կենսակերպը»: Հեղինակին հուզում են թուրքմենների հին բարքերից փախուստի ու բարոյալքության դեպքերը: Պետական բռնա-ճնշումներից «Հողը», գայրանալով «**հազար ու մի ցուլերի**» պես, կարծես թե գալիս է ավերի ենթարկելու ամեն բան:
 13. Յաշար Քեմալն անքակտելիորեն կապված է բնաշխարհին: Նրա վերաբերմունքը Արարատի հանդեպ, լեռանը մարդկային հատկություններ գայրույթ, ցասում վերագրելը, վիպական առանցքային է. հենց լեռն է «**Արարատ լեռան լեգենդը**» վիպակի գլխավոր հերոսը:
 Յաշար Քեմալի գրական երկերը հագեցած են բանահյուսական տարրերով. գրողն իրեն հատուկ մոտեցումներով, կյանքի է կոչել հեքիաթայինը, լեգենդայինը միախառնելով մեր ժամանակների իրապաշտությանը ստեղծելով սերունդների միջև յուրօրինակ մի կամուրջ:

Ատենախոսության թեմայով հրատարակված աշխատանքները

1. Ծրագիր «Թուրք գրականության պատմության» դասընթացի, «Լուսակն» Երևան, 2007, էջ 3-27, 28 էջ (համահեղինակներ՝ Ալ. Սաֆարյան, Լ. Սահակյան):
2. Հին ու նոր սերունդների հակասությունների արտացոլումը Յաշար Քեմալի ստեղծագործություններում, *Orientalia*, Երևան, 2011, Պրակ 13, էջ 31-45:
3. Յաշար Քեմալի ստեղծագործական որոշ առանձնահատկությունների շուրջ, Թյուրքագիտական և օսմանագիտական հետազոտություններ, VII, Երևան, 2011, էջ 307-314:
4. Դասակարգերի փոխհարաբերության խնդիրը Յաշար Քեմալի «Թիթերը» վիպակում, «Արևելագիտության հարցեր» Երևան, 2012, VII, էջ 342-362:

ГАЛШОЯН СИРАНУЙШ МУШЕГОВНА

МИР РОМАНОВ ЯШАРА КЕМАЛЯ

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.07 – “Зарубежная литература”.

Защита состоится 7-го ноября 2014г. в 12. 30 часов на заседании специализированного совета 003 Армянской и зарубежной литературы, действующего в Институте литературы имени М. Абягяна НАН РА
Адрес: г. Ереван, ул. Г. Лусаворич, 15

РЕЗЮМЕ

Данная диссертация посвящена анализу творчества современного турецкого писателя Яшара Кемала (род в 1922г.), особое значение уделяется произведениям, способствовавшим развитию «анатолийского романа», а также формированию мироощущения писателя. Несомненен вклад писателя в новаторское переосмысление турецкого фольклора: он известен в турецком литературоведении как первый «писатель-дестанджи», обработчик народных легенд, эпоса и сказаний, кто, перелицовывая фольклорные «забытые» мотивы, привносит новое дыхание и придает дополнительные оттенки уже современной литературе. Магистральной проблемой произведений Кемала является культурное и территориальное освоение армянских земель, лелеемое писателем, которое в качестве логического завершения приводит к видению о создании Курдистана. Одной из целей нашего исследования является показать

попытки турецкого писателя посредством художественного творчества создать искусственные родину и наследие для своего народа.

Творчество Кемалья развивается в русле социального реализма, и в своих произведениях он поднимает проблемы, свойственные крестьянам, показывает конфликт между городом и деревней, подчеркивая актуальность поднятых тем, рисует «робин гудов», «добрых разбойников» новой эпохи в образах «тощих мемедев», которые готовы бороться за свои права против местных богатеев. Красной нитью в литературном наследии писателя проходит тема мнимой нерешаемости конфликта между старым и новым, старшим и молодым поколениями. Кемаль обращается также и к человеческой психологии. Он переплетает описание внутреннего мира своих героев с явлениями природы, показывая неразрывную связь человека и природы.

Диссертация состоит из Введения, трех глав, Заключения и Списка использованной литературы. Во Введении мы обосновали актуальность нашего исследования, его цели и задачи, научную новизну, а также дали обзор критической литературы.

В первой главе мы представили причины обращения к сельской тематике в турецкой прозе 1930-50-х годов. Предметом художественного изображения становятся: «ребенок, умирающий от туберкулеза», «жизнь бесправного крестьянина», «плач орошаемых земель», «разоряющие ростовщик и сборщик налогов». Делается попытка полномасштабно отобразить различные стороны сельской жизни, включая невозможность избежать новых реалий в связи с установлением иных производственных отношений. В нашей работе исследуются социальные и политические причины возникновения новаторской литературной тематики.

Во второй главе описываются биография Яшара Кемалья и становление его творческого пути, исследуются произведения первого периода творчества. Уже в это время можно выделить темы, которые станут определяющими для писателя: тяжелая жизнь «анатолийца», его борьба, т.е. темы, свойственные фольклорному жанру плача. Мы представили здесь сборник рассказов «Жара», в котором писатель рассказывает о тяжелой судьбе простого крестьянина, его неразрешимых проблемах. В этой же главе мы обращаемся к материалам нашей встречи с Кемалем (2006 г.), которые проливают свет на человеческие качества писателя, его литературные, общественные и политические взгляды. Особое внимание уделено точке зрения писателя на роль армян в Турции, культурное освоение земель Западной Армении. Мы обращаемся к трактовке Кемалем «загадки Саят-Нова» и его якобы «курдскому происхождению», подробностям встречи романиста с всемирно известным Уильямом Сарьяном.

Данная глава анализирует также проблемы взаимоотношений интеллигенции и крестьянства в творчестве писателя, особенно ярко проявившиеся в его романе «Жестянка». Противоречия между крестьянами, городскими жителями и только формирующейся интеллигенцией – магистральная тема произведений Яшара Кемалья. Герои его романов принадлежат различным социальным слоям. Автор рисует их в круговороте бытовых и психологических конфликтов, которые он пытается решить то согласно «социальной реалистичности» происходящего, то предлагая откровенно романтические решения.

По мнению как турецких так и зарубежных литературных критиков, в турецкой литературе лучшее обращение к теме «добраго разбойника» принадлежит Яшару Кемалю. Эта тема всегда волновала писателя, доказательством чего может служить его четырехтомник «Тоший Мемед». В центре внимания Кемалья находится также отражение проблем существования простого человека, крестьянина, которые мы видим в трилогии «Опора», «Земля – железная, небо – медное» и «Бессмертник». Особенно в повести «Если убить змею» автор создает сюрреалистическую картину сложных взаимоотношений матери и сына с неожиданной новеллистской концовкой. В этой главе мы также анализируем образы армян в романах «Смотри, река Ефрат кровью плачет» и «Испивший воды Карынджа».

В третьей главе мы представили романиста Яшара Кемалья как защитника и дестанджи-сказителя турецкого фольклора. Образы и мотивы тюркского эпоса, легенд и сказаний занимают значительное место в современной литературе. Романы писателя часто имеют фольклорные концовки, которые углубляют символистический пласт значений в его произведениях. Анализ его романов «Три анатолийские легенды» («Кероглы», «Караджаоглан», «Алагелик»), «Легенда горы Арарат», «Легенда тысячи буйволов» раскрывает нам богатство литературных вкусов писателя, многослойность его художественного мира, насыщенного фольклорными элементами. Яшар Кемаль синтезирует сказочное и реалистическое в одном произведении, создавая крепкие связи между разными поколениями.

В Заключении подводятся итоги проведенного исследования.

SIRANUYSH MUSHEGH GALSHOYAN

THE WORLD OF NOVELS IN THE WORKS OF YASHAR KEMAL

The Dissertation to obtain the Candidate of Philological Sciences with the specialty of 10.01.07 chipper – “Foreign Literature”. The public defense of the dissertation will take place on November 7, 2014 at 12:30 in specialized

Council 003 of “Armenian and Foreign Literature” at the Institute for Literature of National Academy of Sciences after M. Abeghyan NAS RA. Address: 15, Grigor Lusavorich Street, Yerevan

SUMMARY

This thesis analyzes the creative work of contemporary Turkish writer Yaşar Kemal (born in 1922), particularly, the works contributing to the development of “Anatolian novel”, as well as the study of the formation of the writer’s philosophical attitude towards the world. Yaşar Kemal’s contribution to the innovative reinterpretation of Turkic folklore is of categorical proof: he is known in Turkey as the first literary “writer-destanjy”, who handles folk legends, epics and legends in a masterly manner, mixes folklore “forgotten” themes, adds a new breath and more meanings to modern literature. The main idea of Kemal’s works is the cultural and territorial development of Armenian lands, which is represented as a logical conclusion leading to the vision of Kurdistan formation. One of the aims of our research is to show the Turkish writer’s attempts to create artificial heritage and homeland for his people on the pages of his literary world.

Kemal’s creative work develops in the tideway of social realism, and he notes the problems of the peasants, shows the conflict between urban and rural areas, stressing the relevancy with the help of “good thieves” images, some modern “Robin Hoods”, embodied in the “emaciated memeds” characters that are ready to struggle for their rights against the local Establishment. The theme of the imaginary conflict insolubility between the old and the new, elder and younger generations is the red string in the writer’s literary heritage. Kemal addresses himself to human psychology. He interlaces the description of his characters’ inner world with nature phenomena, showing the continuous contacts between man and nature.

Our research consists of the Introduction, three chapters, Conclusion and Bibliography. The Introduction, providing a broad perspective of the approach of the study, its goals and objectives, scientific novelty, also gives an overview of the critical literature.

The first chapter examines the reasons of referring to rural themes in Turkish prose of 1930-50’s. The subject of artistic portrayal has become “a child dying of tuberculosis”, “the powerless peasant’s life”, “the irrigated lands howl”, “the flattening usurer and tax collector”. Yaşar Kemal endeavors at full-scale reflection of various aspects of rural life, including the inability to avoid new reality in connection with the beginning of other industrial relations. Our dissertation studies the social and political causes of such innovative literary themes.

The second chapter describes Yaşar Kemal’s biography and the formation of his literary career, studies the works of the first period. We prove that the main topics, important for the writer, appear during this period, especially the “hard life of the Anatolian”, his struggle, i.e. the themes inherent in the folk genre of weeping. We have traced a collection of stories entitled “Yellow Heat”, in which the writer talks about the fall of a sparrow, the simple peasant, his problems. In this chapter we interpret the content of our meeting with Kemal in 2006. That presents the writer’s human qualities, his literary, social and political views. Particular attention is given to the role of Armenians in Turkey, the cultural development of the lands in Western Armenia. We also refer to the “Sayat-Nova riddle” and its quasi “Kurd origin” in the interpretation of Kemal, the details of his meeting with well-known William Saroyan. This chapter also analyzes the problem of the relationship between the intelligentsia and the peasantry especially in the novel “The Drumming-Out”. The contradictions among the peasants, town-dwellers and emerging intelligentsia are the main theme of Yaşar Kemal’s works. The heroes of his novels belong to different social classes. The author draws them in the cycle of domestic and psychological conflicts, which he tries to solve according to either the “social realism” or completely romantic ideas.

According to Turkish and foreign literary critics the best refer to the character of the “good thief” in Turkish literature belongs to Yaşar Kemal. This theme has always been in the centre of writer’s attention that we see in his four-volume “Memed, My Hawk”. Kemal also focuses on existential problems of the common man, the peasant that we find in the trilogy “The Wind from the Plain”, “Iron Earth, Copper Sky” and “The Undying grass”. The author creates a surreal complex relationship between mother and son with an unexpected novella ending in the story “To Crush the Serpent”. In this chapter, we also analyze the characters of the Armenians in the novels “Look, the Euphrates is Flowing with Blood” and “Ant, drinking water”.

The third chapter is devoted to the transformation Yaşar Kemal, the novelist, into a defender and destanjy-narrator of Turkic folklore. Images and motifs in Turkic epics, legends and tales occupy a significant place in contemporary literature.

Writer's novels often have folk endings that deepen symbolic system in his works. The analysis of his novels "Three Anatolian legends" ("Koroghlu", "Karajaoglan", "Alagelik"), "The Legend of Mount Ararat," "The Legend of the Thousand Bulls" reveals the wealth of Yaşar Kemal's literary tastes, the multiplicity of the worlds in his art saturated with folk elements. Yaşar Kemal synthesizes the fabulous and realistic in a single piece of art, creates strong links between different generations.

In the Conclusion we have resumed general resolutions and remarks of the research.

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'U. G.' or similar, located in the center of the page.